

بررسی و تحلیل شعر سید قطب

مورد پژوهانه شعر "أخی أنت حرّ وراء السدود"

سیدعلی مرادی-دانشگاه کردستان^۱

a.moradi25@yahoo.com

جمال سلیمانی-دانشگاه کردستان^۲

jsolaimany@gmail.com

سید قطب: "افکار و سخنان ما اجساد خشک و بی روحی هستند

تا زمانی که ما در راه آنها می میریم و به آنها جان می بخشیم".

چکیده:

سید قطب ابراهیم حسین شاذلی (۱۹۰۶م)، در سه دوره زندگی خویش بیش از ۴۰ کتاب و ۴۰۰ مقاله در زمینه های مختلف ادبیات، تفسیر قرآن، دین، نقد ادبی و داستان نوشته است. صبغه جهادی و ترویج روحیه شهادت بر بیشتر آثار دوره سوم زندگی اش، که سید بیشتر آنرا در زندان گذرانیده است، سایه انداخته است. شهادت در دیدگاه او دستیابی به هدف است و جهاد تنها راه رهایی از ستمگری هاست، پایداری و ثبات در عقیده در لابلای ابیات این شعر "أخی أنت حرّ" موج می زند. مقاله می کوشد با واکاوی شعر "أخی أنت حرّ" از روش تحلیلی-توصیفی متن بهره جوید تا درون مایه های اصلی این شعر را آشکار سازد.

کلید واژه: سید قطب، شعر "أخی أنت حرّ"، درون مایه

^۱ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی

^۲ کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب

۱- بیان مسأله:

سید قطب از چهره های کم نظیر مسلمان است که با اندیشه اصلاحی اش توانست تغییری شگرف در بیدار ساختن جامعه اسلامی بوجود آورد ، وی علاوه بر اینکه چهره ای ادبی بود با تعهدی که نسبت به دینش داشت با بهره گیری از قرآن در پی آزادی خواهی و ظلم ستیزی بود و عملاً وارد کارزار مبارزه با ستمگران شد.

یوسف العظم با اشاره به تغییر و تحول فکری ، زندگی سید را به سه دوره تقسیم کرده است : مرحله اول؛ اسلامیات فنی و هنری ، مرحله اول از سال ۱۹۳۹ - ۱۹۴۷ م. با نوشتن مقاله "التصویر افنی فی القرآن الکریم" و انتشار "مشاهد القیامه فی القرآن" به سال ۱۹۴۷ پایان می یابد. هدف اصلی او در این آثار هدفی هنری ، ادبی ، و نقدی بوده است .

مرحله دوم ؛ اسلامیات عام که از سال ۱۹۴۷ م. آغاز و تا سال ۱۹۵۳ م. ادامه دارد . در این دوره کتاب های اسلامی و اصلاحی را می نویسد از جمله ۱- "عدالت اجتماعی در اسلام" - اولین اثر فکری اسلامی او ۱۹۴۹ م. ۲- "معرکه السلام و الرسالمیه" بعد از بازگشت از آمریکا ۱۹۵۱ م. ۳- "السلام العمی و الاسلام" در پایان سال ۱۹۵۱ م. ۴- "دراسات اسلامیه" شامل ۳۶ مقاله اسلامی در مجلات گوناگون که در سال ۱۹۵۳ به صورت کتاب در آمد ۵- "فی ظلال القرآن" ۱۹۵۲ م. آغاز و ۱۶ جزء آن منتشر شد .

مرحله سوم ، اسلامیات هدفدار و انقلابی ، در این مرحله سید به فهم صحیح و گسترده ای از اسلام رسیده و ویژگی ها و وظیفه آنرا درک کرده است و به جنبه های مثبت و واقع گرایانه و تحرک آفرین توجه نموده است و در عمل پایبندی اش را به آن اثبات نموده و وارد میدان دعوت و جهاد شده است از جمله مهمترین آثار او در این دوران "فی ظلال القرآن" ، " هذا الدین " ، " المستقبل لهذا الدین " ، " الاسلام و مشکلات الحضاره " ، " خصائص التصور الاسلامی " ، " مقومات التصور الاسلام " ، " معالم فی الطریق " . (علیپور، ۱۳۸۸: ۶۹-۷۰)

اولین بار عبدالباقی محمد حسن دیوان سید قطب را در سال ۱۹۸۹ م. گردآوری و منتشر نمود.

این قصیده " اخی انت حر وراء السدود " در ۳۲ بیت برای اولین بار در سال ۱۹۷۵ م. منتشر شده است ، آنچه مسلم است که این شعر در زندان نوشته شده است و این زندانی شدن مصداق عینی این حدیث می باشد "أفضل جهاد کلمه حق عند سلطان جائر" زیرا وی به هنگام صدور حکم اعدامش حاضر نشد برای رهایی اش از اعدام از رئیس جمهور وقت مصر ، جمال عبدالناصر، عذرخواهی کند ، و او شهادت را بخشی از گفتمان دعوت دینی می دانست.

پژوهش پیش رو در پی آن است تا به پرسش های زیر پاسخ دهد:

- ۱- درونمایه های اعتقادی و اجتماعی قصیده کدامند؟
- ۲- اندیشه های دینی سید قطب در این شعر چگونه تجلی یافته است؟

۲-یشینه پژوهش:

آثار سید قطب ترجمه بسیاری از آنها صورت گرفته است از جمله می توان به ترجمه رهبر فرزانه انقلاب آیت الله سیدعلی خامنه ای از کتابی با نام "آینده در قلمرو اسلام" اشاره نمود و نیز کتابی به نام "عدالت اجتماعی در اسلام" که هادی خسرو شاهی آنرا ترجمه نموده اند، و پژوهش های متعددی نیز درباره آثار و اندیشه های این اندیشمند بزرگ جهان اسلام نیز نوشته شده است از جمله:

- سوزنگر، سیروس (۱۳۸۳)، اندیشه های سیاسی سید قطب، چاپ اول، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران
- حکیمی پور، احمد (بهمن ماه ۱۳۸۳)، اندیشه های سیاسی سید قطب و تأثیر آن بر جنبش های اسلامی معاصر مصر، استاد راهنما: جواد طباطبایی، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه تهران
- شهری، گل سخن، (۱۳۸۶) مفهوم جاهلیت و اصول گرایی مذهبی - سیاسی در اندیشه سید قطب، استاد راهنما: داود میرلوحی، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه تهران
- توحیدی، مریم، (۱۳۶۹-۱۳۷۰) اندیشه های اجتماعی سید قطب با تکیه بر عدالت اجتماعی، استاد راهنما : دکتر توسلی، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه تهران
- ابراهیم محمد، فایز، (۱۳۸۴) سید قطب و بیداری اسلامی، تهران، نشر احسان
- مرامی، علیرضا، (۱۳۷۸)، بررسی مقایسه مفهوم عدالت از دیدگاه مطهری، علی شریعتی و سید قطب، چاپ اول، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران
- احمدی، علی، (بی تا؟) شهید سید قطب: آیت جهاد، ناشر موسسه تقریب مذاهب
- عزیزی نقش، کریم، (تیرماه ۱۳۷۸) شرح و تحلیل اسلوب سید قطب در نقد ادبی، استاد راهنما: محمد علی آذر شب، پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب، دانشگاه تهران
- خالدی، عبدالفتاح، (۱۹۹۷) سید قطب من المیلاد إلى الإستشهاد، دارالقلم، دمشق (این کتاب با نام سید قطب از تولد تا شهادت توسط جلیل بهرامی نیا ترجمه شده است)
- خالدی، عبدالفتاح، (۱۳۷۰) آمریکا از دیدگاه سید قطب، ترجمه: مصطفی اربابی، چاپ اول، نشر احسان، تهران

از آنجا که هیچکدام از کتاب ها و پژوهش های انجام گرفته به طور ویژه به بررسی درون مایه های این شعر نپرداخته است و به سبب معانی بلند و اثر گذاری که در آن موجود است لذا انجام این پژوهش به منظور دریافت مفهوم و بن مایه های اصلی این قصیده ضروری می نماید.

۳- زندگی نامه

سید قطب در سال ۱۹۰۶ میلادی در روستای «موشه» از توابع استان اسیوط مصر که به روستای عبدالفتاح نیز معروف است، دیده به جهان گشود. در سال ۱۹۳۳ موفق به گرفتن مدرک کارشناسی ادبیات عرب شد. شش سال در وزارت معارف مصر به کار تدریس مشغول شد، به حزب "الوفد" پیوست و در مجلات آن به نوشتن مقالات بسیاری پرداخت. در سال ۱۹۵۳ به جماعت اخوان المسلمین ملحق شد و تا پایان عمر خود در این حزب ماند. پس از آن و به اتهام تلاش برای ترور جمال عبدالناصر او و برخی از اعضای اخوان دستگیر شدند؛ و در نتیجه سید به پانزده سال زندان محکوم شد. وی پس از تحمل ده سال از محکومیت خود، با وساطت عبدالسلام عارف رئیس جمهور وقت عراق در سال ۱۹۶۴ از زندان آزاد شد؛ اما در سال بعد از آن، مجدداً روانه زندان و در نهایت در سال ۱۹۶۶ به اعدام محکوم گردید و به شهادت رسید. (الخالدی، ۱۹۹۱: ۱۵-۱۷)

تکرار واژه ها و جملات از ویژگی های خاص اسلوبی در اشعار سید قطب است. سید قطب شاعری رمانتیک است و این به دلیل تأثیر پذیری وی از مدرسه دیوان و به ویژه شخصیت عقاد، و نیز اثر پذیری اش از مدرسه آپولو بود. (سرباز، ۱۴۳۱: ۴۳)

گویی شاعر با تکرار واژه اخی خواسته این را به خواننده منتقل نماید تا هر فردی خود را در جای اخی بگذارد و در پی حل مشکل و رفع ستم برآید و یا در پی آن است تا با انعکاس مفهوم آیه {إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ} (حجرات: ۹) وظیفه مبارزه با ستمگران را به یک خواسته اجتماعی مبدل سازد نه اینکه تنها این مهم را گروهی از مجاهدان برعهده بگیرند. شعر "أخی أنت حر" دارای ۳۲ بیت است که در پژوهش حاضر به سه سرفصل اصلی تقسیم و دسته بندی شده است.

الف- امید به آینده

فضای حاکم بر کل این قصیده خوش بینی و امید است زیرا اندیشه دینی نمی پذیرد که مسلمانی نا امید شود { وَلَا تَيَأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ } (یوسف: ۸۷) سید قطب با این افق روشن می خواهد بخشی از مصائبی را که در گذشته بر جهان عرب آمده است را به کناری نهاده و در جهت جبران آنها بر آید و این شعر از آن جو حاکم بر دنیای شعر آن روزها که تحت سیطره تنهایی و ناامیدی و ترس از مرگ بوده توانسته است درخششی وسیع در اذهان ایجاد نماید.

ویشرق فی الکون فجر جدید

الف-أخی ستبید جیوش الظلام

تری الفجر یرمقنا من بعید

فاطلق لروحک اشراقها

- ای برادرم! سپاه تاریکی هلاک می گردد و سپیده نو در هستی خواهد درخشید.

- پس بگذار که روح آزادانه بدرخشد، تا ببینی که سپیده از دور ما را نظاره می کند. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۵)

در ترکیب جیوش الظلام، ستمگران به تاریکی تشبیه شده اند که استعاره مصرحه می باشد و جیوش هم قرینه می باشد.

از آنجا که جسم را ممکن است ستمگران در بند بکشند پس شاعر واژه روح را برگزید تا نشان دهد که کسی نمی تواند جوهر آدمی را در زندان خیره سری اش نگه دارد و او را از درخشیدن باز دارد.

در مصراع دوم فجر به انسانی مانند شده است که از دور به ما و کارهای مان می نگرد که یک استعاره مکنیه می باشد .
الفجر کانسان ، استعاره مکنیه است که با یکی از ملائم مشابه به آمده است که (یرمق) نگریستن باشد آمده است.

ب- اخی قدسرت من یدیک الدماء   ایت ان تشل بقید الماء

سترفع قربانها... للسماء   مخضبة بوسام الخلود

- برادرم! خون از دستهایت جاری گشت، اما هرگز اجازه ندادند که در بند بندگی و اسارت سست شوند.

- آری قربانی خویش را در حالی که آغشته به خون است و دارای نشان جاودانگی است به سوی آسمان بالا می برند. (رسول

نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۵)

قتال یکی از واجبات دینی است و قتال برای این است که مسلمین به عزت برسند و از سستی و زندگی زیر یوغ ستمگران به دور بمانند {فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً} (نساء: ۹۵)

شاعر با نماد پرداز ی و با استفاده از فن تشخیص از حماسه ای خونین سخن می گوید که در آن برادر مجاهد خود را با وجود زخمی شدن ، همچنان مقاوم و پایدار به تصویر می کشد . به عقیده او که الهام گرفته از قرآن است ، قربانیان این جهاد عظیم با مدال جاودانگی به سوی آسمان پرخوانند کشید. (سلیمی، ۱۳۹۱: ۱۰۴)

قد سرت من یدیک الدما : کنایه از این است که تو کشته شدی تا زیر بار ذلت نروی.

ج- اخی اننی ما سئمت الکفاح   و لا انا القیت عنی السلاح

و ان طوقتنی جیوش الظلام   فانی علی ثقة... بالصباح

- برادرم! همانا من از مبارزه خسته نشده و سلاح از دوش نینداخته ام.

- و هر چند سپاهیان تاریکی مرا محاصره کنند، من به آمدن صبح اطمینان و اعتماد کامل دارم. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۸)

این بیت بینامتنیت^۳ و به کارگیری یکی از آیات قرآنی به صورت الهام پذیری از مفهوم آیه می باشد {إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ} (هود: ۸۱) سید در این بیت به صراحت بیان می دارد که با وجودی که در زندان هستیم ولی از اندیشه

^۳ اصطلاح بینامتنیت برای اولین بار توسط ژولیا کریستوا طی تحقیقاتی که در دو مجله ی «تل کیل» و «کریکت» در سال ۱۹۶۶ و ۱۹۶۷ میلادی منتشر ساخت، مطرح شد. (بقشی، ۲۰۰۷: ۱۸) بینامتنی نظریه ای است که در اواخر دهه ی شصت میلادی مطرح شد و صورتگرایان طراحان اولیه ی این نظریه به شمار می روند. در شکل گیری این نظریه میخاییل باختین و

جهاد با ستمگران دست برنداشته ام و خسته نشده ام هرچند ممکن است تیرگی شب (کنایه از تاریکی زندان است) مرا در بر گرفته باشد ولی من به روشنایی صبحی که خواهد آمد باور دارم.

ب- جهاد و جایگاه شهیدان

سید در دوران پایان زندگی خود از مفهوم جهاد برای بیان اندیشه هایش استفاده می کند، او که دیگر از اجرای اسلام و احکام اسلامی در جامعه نا امید شده بود، راه حل این مشکل و رهایی از جهالتی را که در جامعه می دید در جهاد جست. سید مفهوم جهاد را برای دعوت به بنیاد اسلام از مودودی اقتباس کرد و آنرا برای رهایی از استبداد داخلی به کار گرفت. (علیپور، ۱۳۸۸: ۹۶-۹۷)

نباید از یاد ببریم که زندگی ما چیزی مابین ترس و امید است پس در هر حال باید به این آیه قرآنی عمل نمائیم. { وَیَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْدُورًا } (اسراء: ۵۷) و نیاز است که شمشیر حق دائماً توسط گروهی در اهتزاز باشد تا بدین گونه معنای این حدیث را در ذهن خواننده تداعی نماید. پیامبر صلی الله علیه می فرماید: "لاتزال طائفة من امتی ظاهرین علی الحق یقاتلون و هم أهل العلم" پیوسته طایفه‌ای از امت من، بر روی حق می‌مانند و به خاطر آن می‌جنگند - یعنی علم یاد می‌گیرند و در راه خدا به شیوه‌های مختلف جهاد می‌کنند - و آنها اهل علم - قرآن و حدیث - هستند [

والقیة عن کاهلیک السلاح

الف- اخی هل تراک سئمت الکفاح

ویرفع رایتها من جدید

فمن للضحا یا یواسی... الجراح

بررسی های وی از رمان های داستایوفسکی و تلاش ژولیا کریستوا، نقش ویژه ای را ایفا کرده اند. بینامتنی که در سال ۱۹۶۵م از سوی ژولیا کریستوا مطرح شد، حاکی از روابط نامحدود است که بین یک متن با متون دیگر وجود دارد و این روابط برای هر متنی حتمی و ضروری است. (واحدی، ۱۳۸۵: ۱)

بینامتنیت به بیان ساده به دو صورت انجام می شود:

الف: ارجاع مستقیم:

در این بخش، ابیاتی از شعر نقل شده است که از مفردات یا ترکیبهای قرآنی تأثیر پذیرفته، و سید قطب، آن را بدون کم و کاست در کلام خویش به کار گرفته است.

ب: الهام پذیری از برگردان یا مفهوم آیات:

در قسمت دوم از الهام پذیری سید قطب از عبارات قرآنی، به عبارات و مفرداتی اشاره نموده ایم که شاعر در آنها با دقت نظر و ریزبینی خاصی تغییر ایجاد نموده است و هدف خویش را در لابلای آنها بیان داشته است. (باوان پوری و ریکاطرهانی، ۱۳۹۱:

(۲)

- برادرم! آیا بنظر می آیی که از مبارزه خسته شده ای و سلاح را از دوش انداخته ای؟

- پس کیست که قربانیان را تسلی دهد و زخمشان را مرهم نهد و دوباره پرچم آنان را به اهتزاز در آورد؟(رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۶)

شهادت برای اسلام، بدان صورت، شروع می شود که انسان خودش و خانواده و قومش، عملاً ترجمه زنده ای از اسلام باشند، که بتوانند مردم را، به اسلام دعوت کنند و در قدم بعدی می توانند امت را، به اسلام دعوت کنند. و اسلام را سرمشق زندگی قرار دهند، و در نهایت، شهادتش را، با جهاد شروع نموده تا بدان وسیله بتواند تمام موانعی را، که سد راه اسلام شده، از سر راه بردارد. مانع، مانع است باید برداشته شود و اگر در چنین راهی هم به شهادت رسید، شهید نامیده می شود چرا که شهادتش را، برای دینش ادا کرده است و به سوی پروردگارش برگشته است. (فایز، ۱۳۷۹: ۱۲۷)

ب-اخی ان ذرفت علی الدموع و بللت قبری بها فی خشوع

فاوقد لهم من رفاتی الشموع و سیروا بها نحو مجد تلید

-برادرم! اگر بر قبر من اشک ریختی و با آن خاشعانه، گورم را خیس نمودی.

-از ریزه ریزه های استخوانم، شمع های بساز و مشعل هایی بر افروز و با آنها به سوی عظمتی جاودانه، پیش بتازید. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۷)

شهادت، مرگ نیست سفری به جاودانگی است برای اینکه خداوند می فرماید { وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ } (آل عمران: ۱۶۹) و این سخن حق را باید به همگان رساند تا نسلی شایسته پرورش یابد تا از دچار شدن به سستی بدور بمانند. پیامبر (صلی الله) در حدیثی پیرامون جهاد نکردن فرمود: "حب الدنيا و کراهیه الموت"

انسان با ایمان حتی پس از شهادت نیز از مبارزه دست نخواهد کشید؛ زیرا خون او بر افروزنده مشعل های آزادی است؛ وی از زبان یکی از مبارزان، از برادر خویش می خواهد تا شمع هایی بر جنازه او بیفزود تا در پرتو آن مسیر عظمت و بزرگی گذشته را برای همزمانش روشن نماید. (سلیمی، ۱۳۹۱: ۱۰۵)

ج-اخی ان نمت نلق احبابنا فروضات ربی اعدت لنا

و اطیارها رفرفت حولنا فطوبی لنا فی دیار الخلود

-برادرم! اگر بمیرم دوستانمان را ملاقات خواهیم نمود و باغهای پروردگار برایمان مهیا است.

-و پرندگانش در پیرامونمان بال می گشایند، پس خوشا به حال ما در سرزمین جاودانگی. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۸)

زندگی بی پایان با محبوبه های واقعی را در بهشت به تصویر می کشد تا ارزشمندی کاری را که انجام می دهد برای همگان آشکار کند. شهادت موجب آن خواهد شد تا انسان مؤمن به دیدار دوستان صمیمی اش نایل آید و به نتیجه عمل خالصانه اش

دست یابد {وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ} (توبه: ۷۲)

واینکه انسان به زندگی ابدی دست یابد که در آن ذره ای ناخوشی و گزند به مؤمن نمی رسد .

د- اخی اخذوک علی اثرنا و فوج علی اثر فوج جدید
فان انا مت فانی شهید و انت ستمضی بنصر جدید

-برادرم به دنبال ما، ترا نیز دستگیر کرده و گروهی از پی گروهی تازه می آیند.

-اگر من مردم برآستی که شهیدم و تو نیز به سوی پیروزی تازه ای پیش خواهی رفت. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۸)

سید معتقد است هنگامی می توان با زبان روشنگرانه به مبارزه پرداخت که مانعی بین اسلام و افراد بشروع نداشته باشد و اسلام آزادانه بتواند خود را مطرح کند ولی تا موقعی که موانع سیاسی و قدرت مادی بین اسلام و بشریت وجود دارد جهاد حتمی و ضروری خواهد بود. (شهری، ۱۳۹۱: ۱۶۳)

سید درسی به همفکران و رهروان می دهد بر اینکه این دشمنی ستمگران علیه مسلمانان نتیجه اعتقاد توحیدی شان است و اگر دسته ای از ستمگران نابود شوند دسته دیگر خواهند آمد تا به آزار و اذیت مسلمانان بپردازند و این مقطع شاید بدنبال معنای این آیه باشد { وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ } (بقره: ۱۲۰)

به هنگام محاکمه سید در دادگاه، افسری به او نزدیک شد و از او پرسید: «مگر به نظر تو شهید چه کسی است؟!». سید چنین جواب می دهد: «شهید کسی است که شهادت می دهد به اینکه شریعت خداوند برایش دوست داشتنی تر و پربهتر از زندگی اش است». (ابراهیم محمد، ۱۳۸۴: ۶۶)

ه- قداختارنا الله فی دعوته و انا سنمضی علی سنته؟؟؟

فمنا الذین قضاوا نحبهم و منا الحفیظ علی ذمته

-همانا خداوند ما را برای دعوت به دینش انتخاب نموده و ما نیز بر سنت و راه او پیش خواهیم رفت.

-برخی از ما، اجل و نذرش را ادا نموده و برخی نیز پیمان را نگه داشته و در انتظار ادای آن است. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۹)

در نگاه سید قطب جهاد و مبارزه امری اختیاری نیست فراخوانی از سوی خداوند است و در این میان عده ای پیمان خویش را به سر آورده شهید می شوند و عده ای همچنان بر عهد خود پابرجایند ، تا آن روز که آنها هم جام شهادت را سر کشند. (سلیمی، ۱۳۹۱: ۱۰۶)

شهادت انتخابی از جانب خداوند است و این بیت با الهام پذیری از مفهوم این آیه سروده شده است { وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ } (آل عمران: ۱۴۰)

این بیت (فمننا الذين قضاوا نحبهم) نیز در بردارنده بینامتنیت آیه ذیل می باشد { مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا } (احزاب: ۲۲) و این بینامتنیت لفظی است که بخشی از الفاظ قرآنی را با دگرگونی در ساختار آن در شعرش آورده است.

و-اخی فامض لالتفتت الی الورااء   طریقک قد خضبتہ الدماء

ولا تلتفتت همنا او هناک   ولا تتطلع لغير السماء

-برادرم به پیش بشتاب و پشت سرت را نگاه مکن، همانا راحت به خون آغشته است.

-به اینجا و آنجا توجه مکن، جز به سوی آسمان به جای دیگری نظر مینداز. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۹)

همانگونه که خداوند می فرماید { لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ } (حدید: ۲۳) پس از اینکه کسی می تواند جز به اراده خداوند به تو آسیبی برساند را رها کن و اینکه عزت تنها نزد خداست { أَيُبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا } (نساء: ۱۳۹) برای شهادت درنگ جایز نیست بایستی بدون تأمل وارد معرکه شد.

دیدگاه جهادی اسلام نسبت به محیط اطرافش واقع نگری جدی دارد و با وسایل کافی و متناسب با وضع موجود به مقابله با جاهلیت اعتقادی و ایدئولوژیکی می رود که نظام های واقعی و عملی براساس آن شکل گرفته است. اسلام با دعوت و روشنگری به تصحیح اعتقادات می پردازد و با قدرت و جهاد نظام ها و سلطه های شکل گرفته بر اساس آنرا نابود می گرداند. (شهری، ۱۳۹۱: ۱۶۱)

ج- پایداری در راه دین و عقیده

اختناق و استبداد داخلی و سلب آزادی های فردی و اجتماعی ، از جمله زمینه های شکل گیری ادبیات مقاومت است . (خضر، ۱۹۶۸: ۴۵)

بذر اولیه ادب مقاومت را ظلم و ستم موجود در جامعه و حوادث ناگواری چون جنگ و نابرابری های اقتصادی و نظام های سیاسی استبدادگرو امثال آن می پراکنند. (مصطفوی نیا و دیگران، ۱۳۹۰: ۵۶۹)

سید در این ابیات گویی حافظه تاریخی مسلمانان را به کار می گیرد تا به یاد بیاورند که صحابه (رضی الله عنهم) برای برپایی دین و استوار ساختن بنیان توحید چه مصیبت هایی بر سرشان آمد و گاه چون بلال گوشت بدنشان کنده شد و دیگر بار چون سمیه و یاسر زیر شکنجه مشرکان و ستمگران شربت شهادت نوشیدند ولی آنان همچنان بر عقیده خود استوار ماندند . و این واقعیت عینی را به یاد می آورد که سنت چنین است که برای کسب رضایت و رسیدن به قرب الهی باید از آزمایش های مختلف سربلند بیرون بیاید. { وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ } (بقره: ۱۵۵)

صبر نوعی مقاومت در برابر عواطف و احساسات درونی است و نوعی زنجیر کردن فطرت انسانی می باشد ، خداوند چنین مقاومتی را ، به خودش ربط داده و برایش جزای خیر قرار داده است { وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ } (نحل:۱۲۶) (فایز، ۱۳۷۹: ۱۰۶)

الف- اخی انت حر وراء السدود اخی انت حر بتلك القيود

اذا كنت بالله مستعصما فما ذا يضيرك كيد العبيد

- ای برادرم! تو در پشت این دیوارها آزادی و با وجود این بندها و محدودیتها، آزادی!

- چون به خدا تمسک بجویی، نیرنگ بندگان، ترا چه ضرر رساند؟! (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۵)

انسان زمانی که هدف را بشناسد و برای رسیدن به آن هدف مصمم باشد و یقین داشته باشد که آن هدف حق است جان دادن در راه هدف کمترین اهمیتی دارد.

مصراع دوم این بیت تجلی بینامتنیت قرآنی است که سید با بهره گیری از محتوای قرآنی اندیشه خویش را تعالی بخشیده است { إِنَّ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ } (زمر: ۳۸) بی تردید کسی که الله را همراه و دوست خود می داند دیگر ترسی از غیر او می تواند در دلش ریشه کند { أَفَوَضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ } (غافر: ۴۴)

عقیده در زندگی مؤمن مرکزیتی ثابت دارد ، اگر تمام اضطراب و نگرانی دنیا دوروبر مؤمن را فرگیرد ، بر ایمان مؤمن تأثیری ندارد . اگر تمام حوادث و انگیزه های گوناگون بخواهند او را به طرف خودشان بکشند ، نمی توانند ایمان مؤمن را که به صخره ای اضطراب ناپذیر تکیه داده است ، متزلزل سازند. (فایز، ۱۳۷۹: ۴۳)

ب- اخی قد اصابك سهم ذليل وغدرا" رماك ذراع كلييل

ستبتير يوما" فصبر جميل ولم يدم بعد عرين الاسود

- برادرم! تیری زبون به تو اصابت نموده است و بازویی ضعیف ترا ظالمانه هدف قرار داده است.

- روزی از پای در می آید و قطع می شود، پس صبری نیکو پیشه کن، که هنوز خون از لانه شیر جاری نگشته است. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۵)

در مصراع اول این بیت نیز سید از بینامتنیت قرآنی با به کارگیری مستقیم الفاظ سود جسته است { قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ } (یوسف: ۸۲) در آیه صنعت حذف وجود دارد زیر اصل آیه از زبان حضرت یعقوب است که به صورت (صبری صبرٌ جمیل) بوده است.

عرین الاسود ، استعاره مصرحه است که در آن جنگاوران و پیشتازان به سوی شهادت به شیران تشبیه و مانند گشته اند و واژه عرین نیز قرینه آن می باشد .

ج- اخی هل سمعت انین التراب

تدک حصاه جیوش الخراب

تمزق احشاءه بالحراب

وتصفعه و هو صلب عنید

-برادرم آیا ناله خاک را شنیده ای، که سنگریزه های آن زیر پای سپاهیان ویرانی، خرد می شود.

-و اعضای بدنش با دشنه و خنجر تکه تکه می شود و بر او که سفت و سخت است سیلی زده می شود؟(رسول نژاد، ۱۳۷۹ :

(۲۵۶)

انین التراب : خاک به انسان تشبیه شده است که استعاره مکنیه می باشد ، انین ملایم مشبه به می باشد و سمعت نیز قرینه است .هو صلب عنید ، تشبیهی بلیغ است که در آن چهره مؤمن واقعی را به کوهی استوار تشبیه نموده است .هر چند بیت دوم می تواند تلمیح و اشاره به واقعه شهادت حمزه رضی الله عنه باشد که پس از شهادتش ، هند سینه مبارکش را با نیزه شکافت و جگرش را زیر دندانش نهاد .

صبر، توشه راه این دعوت است ، راه این دعوت ، راهی سخت و طولانی و پر از خار و خاشاک و گردنه های ناهموار است . و با خون و دست و پای بریده و اذیت و آزار ، پوشیده شده است .و باید نسبت به خیلی از مسایل ، صبر را ، پیشه ساخت ، نسبت به شهوات نفس و رغبت ها و اطماع و سرکشی ها و ضعف و نقص و عجله نفس و بهانه گیری هایش ، صبر داشت.(فایز ، ۱۳۷۹ :

(۱۸۶)

د- اخی اننی الیوم صلب المراس

ادک صخور الجبال الرواس

غدا" ساشیح بفاس الخلاص

رءوس الافاعی الی ان تبید

-برادرم همانا من امروز نیرومند و توانا، صخره کوههای محکم و استوار را خرد می کنم و می کوبم.

-و فردا با تبر نجات، سر افعیها را قطع می کنم تا از بین بروند. (رسول نژاد، ۱۳۷۹ : ۲۵۷)

نباید امروز از خود ضعف و سستی نشان داد بلکه چون غذایی سخت باید بر سر ستمگران ویرانی را نویدشان داد و چون ابراهیم خلیل (علیه السلام) بت ها را شکست و مارهای بی دینی و شرک را که بر مردم به ناروا سلطه گرفته اند را ناکام و تباه ساخت.

شاعر با تشخیص و شخصیت بخشی به تبر ویژگی نجات را نه به انسانی بلکه به عامل و مسبب آن یعنی تبر نسبت داده است تا بدین وسیله چیزی را که یک انسان معمولاً انجام می دهد به تبر منسوب نماید و از این لحاظ مجاز با علاقه مسببیت است .

سید قطب ، انسان مؤمن و مجاهد را استوار و شکست ناپذیر می داند که حتی می تواند صخره های سخت کوه ها را از جای برکند . او با تشبیه دشمنان به مارهای افعی روزی را برای خود ترسیم می کند که سرهای این مارهای گزنده را با تیر آزادی درهم بکوبد . (سلیمی ، ۱۳۹۱: ۱۰۴-۱۰۵)

و-و انی علی ثقة من طریقی   الی الله رب السنا و الشروق

فان عافنی السوق او عقنی   فانی امین لعهدی الوثیق

-به راستی من به راهی که به سوی الله، پروردگار درخشش و روشنایی در پیش گرفته ام، اطمینان دارم.

-و اگر مرگ، بالای سرم دور بزند و بر من وارد شود و یا مرا بشکافد باز من پیمان محکم خویش را نگه می دارم و بر آن امین هستم. (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۸)

سید در این ابیات نیز به باوری که نسبت به کارش دارد صحنه می گذارد ولو این باور به مرگ منتهی شود و اساساً دست یابی به شهادت را افتخار و آرزو می داند نه اینکه از آن هراسان باشد و از لحاظ مفهوم دارای بینامتنیت با این آیه قرآنی می باشد . { فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ } (آل عمران: ۱۷۰)

ز-فلسنا بطیر مهیض الجناح   ولن نستذل و لن نستباح

وانی لاسمع صوت الدماء   قویا" ینادی الکفاح الکفاح

-ما پرنده بال شکسته نیستیم، و هرگز به ذلت کشانده نخواهیم شد و از بین نخواهیم رفت.

-و همانا من صدای خونها (ی شهدا) را می شنوم که محکم فریاد بر می آورند: مبارزه، مبارزه! (رسول نژاد، ۱۳۷۹: ۲۵۹)

شاعر خود و مبارزان را مانند عقاب های تیز پروازی می داند ، که خواری و ذلت را هیچگاه نمی پذیرند ؛ آنها همواره صدای شهیدان را می شنوند که با ندایی بلند فریاد مبارزه سر می دهند . (سلیمی ، ۱۳۹۱: ۱۰۷)

پیمانی که با خدا از روز الست بسته ایم گویای این است که بازگشت از عقیده توحیدی سبب تباهی می شود پس در جهت رضای خداوند شبانه روز بکوشیم .

ح-سائر لکن لرب و دین   و أمضی علی سنتی فی یقین

فاما الی النصر فوق الانام   وإما الی الله فی الخالدین

-بزودی انتقام خواهم گرفت و خونخواهی می نمایم، اما بخاطر پروردگار و دینم (نه خودم) و بر راه خود با اطمینان و یقین پیش خواهم رفت.

-یا به سوی پیروزی بر همه جهانیان، و یا به سوی خداوند در بهشت و همراه با ماندگاران در آنجا. (رسول نژاد، ۱۳۷۹ :

۲۵۹)

نشانه ایمان راستین و حقیقی، تسلیم شدن، به حکم خدا و رسول می باشد و این نشان دهنده حاکم شدن ایمان، بر قلب می باشد. و کسانی حکم خدا و رسولش را، رد می کنند، که صاحب دل‌هایی مرده و آداب اسلام را فرا نگرفته اند چرا که حکم خداوند، تنها حکمی است که مبرا از دستکاری بوده و تبعیض را، نمی شناسند، و تنها عادلانه است که به طور مساوی به تمام مخلوقاتش نگاه می کند و مصلحت همه را در نظر دارد. (فایز، ۱۳۷۹ : ۲۳۴)

تنها عملی مورد پذیرش واقع می شود که حب و بغضش برای خداوند باشد و باور سید چنین است که اگر زندگی بر این منوال نباشد مرگی خاموش است و او اعتقاد دارد که باید مؤمن آنقدر روی عقیده اش استوار بماند تا این عقیده در جهان حاکم شود یا اینکه به درجه شهادت نایل شود.

۴- نتیجه گیری:

سید قطب با بهره گیری از تربیت قرآنی به عنوان یک مصلح دینی و با نگارش تفسیر فی ظلال القرآن و کتاب معالم فی الطریق افقی روشن در مسیر پویندگان حقیقی اسلام قرار داد. در این شعر که بیشتر سیمایی اعتقادی و جهادی دارد از الفاظ و معانی قرآن بهره بسیار برده است، این شعر در واقع دنباله رو و همسو با اندیشه های دوره سوم زندگی اش می باشد، این شعر با عنوان اُخی فراخوانی عمومی به جهاد و ستایش شهادت است و برخلاف برخی اشعار دوره دومش که با یأس و ناامیدی توأم بوده، از ابیاتی با امید بالا برای بیدار ساختن جامعه اسلامی سود جسته است و حرکت جهادی را در سرلوحه خوانندگان قرار می دهد.

منابع

- قرآن کریم
- ابراهیم محمد، فایز، (۱۳۸۴) سید قطب و بیداری اسلامی، نشر احسان، تهران
- باوان پوری، مسعود و بتول ریکاطرهانی (۱۳۹۱)، " بازتاب قرآن و شخصیت های اسلامی در دیوان شیخ یوسف الأسیر"، همایش دانشجویی دانشگاه اصفهان
- بقشی، عبدالقادر، (۲۰۰۷م)، "التناص فی الخطاب النقدي و البلاغی" مغرب، أفريقيا الشرق
- خضر، عباس، (۱۹۶۸) ادب المقاومة، القاهرة: دار الكتاب العربی
- رسول نژاد، عبدالله، (۱۳۷۹) سید قطب و اشعار او، چاپ اول، نشر احسان، تهران
- سرباز، حسن، (۱۴۳۱ ق) سید قطب و تراثه الأدبی والنقدی، مجله اللغة العربیة و آدابها، جامعه طهران (فردیس قم)، السنه السادسة، العدد العاشر، صص ۴۱-۵۵
- سلیمی، علی، و نعمتی، فاروق، (۱۳۹۱) مقایسه تطبیقی نوستالژی در شعر محمد حسین شهریار و سید قطب، دانشگاه شهید بهشتی تهران، انجمن علمی زبان و ادبیات فارسی، شمین همایش ملی پژوهش های ادبی
- شهری، گل سخن، (۱۳۹۱)، مفهوم جاهلیت و اصول گرایی مذهبی سیاسی در اندیشه سید قطب، چاپ اول، تهران، نشر احسان
- علیپور، عفت، (۱۳۸۸) اندیشه سیاسی سید قطب، چاپ اول، نشر احسان، تهران
- فایز، احمد، (۱۳۷۹) چگونگی دعوت از دیدگاه سید قطب، مترجم: صید مراد فتحی، چاپ اول، سنندج، انتشارات کردستان
- مصطفوی نیا، سید محمد رضا، و دیگران، (۱۳۹۰) مقاومت در شعر توفیق امین زیاد، نشریه ادبیات پایداری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شهید باهنر کرمان، سال دوم، شماره سوم و چهارم، صص ۵۶۵-۵۸۸
- واحدی، ماشاءالله، (۱۳۸۵)، "بینامتنی در اشعار احمد مطر"، پایان نامه ی کارشناسی ارشد، دانشگاه بوعلی همدان

Investigation and analysis of poetry" Sayyid Qutb"

The grant poem "You're free my brother"

Phd student:ali moradi^ε

:jamalsolaimany

Abstract:

Sayyid Qutb, Ibrahim Hussein Shazly (1906.m), in his lifetime of more than 40 books and 400 articles in the fields of literature, interpretation of the Koran, religion, literary criticism and wrote the story. Ascend to promote the spirit of jihad and martyrdom of most of the third period of his life, that Sayed most of it is spent in prison, has overshadowed. In his view, the aim is to achieve martyrdom and jihad is the only way out of oppression, stability in opinion between the lines of the poem " You're free my brother " wave knocks. Article seeks to analyze the poem "recent" benefit from the analytical-descriptive text to reveal the major themes of this poem .

Keywords: Sayyid Qutb, the poem " You're free my brother ", theme